

Т. П. Моташко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6486-9472>
С. П. Перхайло,
магістрант кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0406-1575>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.176

БАНКІВСЬКЕ СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА РИЗИКИ КОНТРАГЕНТІВ

Т. Motashko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Insurance, Banking and Risk Management,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
S. Perkhailo,
Master's student of the Department of Insurance, Banking and Risk Management,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

BANKING CONSUMER LENDING IN UKRAINE DURING THE WAR: CURRENT TRENDS AND COUNTERPARTY RISKS

Визначено ключові тенденції банківського споживчого кредитування під час війни в Україні. З'ясовано, що повномасштабне вторгнення здійснило негативний вплив на ринок банківського споживчого кредитування та сприяло активізації ризиків, пов'язаних з даним процесом. При цьому, такі ризики інтенсифікуються як для банків, як оферентів, так і позичальників, як споживачів. Встановлено, що загальне погіршення економічного стану, спричинене війною, відобразилося в інтенсифікації саме кредитного ризику для банків, в той час як споживачі кредитних продуктів наражаються на ризики, ймовірність реалізації яких значною мірою підсилюється низьким рівнем фінансової грамотності (ризик непрозорих умов кредитування, неотримання бажаної суми кредиту, ризик погіршення кредитної історії тощо). Аргументовано, що у вітчизняній практиці хоча простежуються позитивні зрушення превентивного характеру у сфері банківського споживчого кредитування, проте існує ще чимало аспектів, що потребують не лише формальної їх реалізації. Наведено рекомендації, покликані мінімізувати ризики банківського споживчого кредитування.

The authors analyze the state of bank consumer lending during the war in Ukraine and study its impact on the development of lending to individuals. An analysis of aggregate indicators related to the banking consumer lending in Ukrainian in recent years indicates the popularity of this type of lending among the population of Ukraine, but its volume decreased because of the war. The main risks faced by banks as offerers and borrowers as consumers in the process of consumer lending are identified. For banks, these include the risk of early loan repayment,

the risk of full or partial failure to fulfill the debtor's obligations, credit and operational risks, and for borrowers — the risk of non-transparent lending terms, failure to receive the desired loan amount, and the risk of deteriorating credit history etc. It has been found that consumers of credit products are exposed to risks that are largely related to the low level of financial literacy. The study of indicators related to the quality of banks' loan portfolios shows that institutions should adhere to the principle of diversification, limitation, and monitoring. The practice of Ukrainian and foreign banks in managing consumer lending risks is analyzed. The banks' compliance with the requirements for disclosure of comprehensive information on consumer lending is investigated. This found that banks have made significant progress in disclosing information in the pre-contractual period, but not all institutions comply with the requirements set by the Regulator. Based on the analyzed risks, the key actions to improve the quality of the consumer loan portfolio and reduce the negative impact of the war on it are considered. The principles of responsible lending policy of a foreign banking group are considered and the importance of their application in Ukraine is substantiated. Based on the study, it is established that monitoring the state of bank consumer lending and the risks that this process poses to counterparties is necessary for the efficient and stable functioning of the banking system in the process of ensuring the development of society.

Ключові слова: споживче кредитування, ризики, банківське кредитування, кредит, фінансова грамотність, відповідальне кредитування.

Key words: consumer lending, risks, bank lending, loan, financial literacy, responsible lending.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Банківське споживче кредитування виступає одним із рушіїв економічного та соціального розвитку суспільства, зокрема для країн, що знаходяться на етапі свого активного розвитку та становлення. Однак повномасштабна війна в Україні здійснила неабиякий вплив на банківське споживче кредитування зокрема, та фінансову систему загалом. Це призвело до посилення ризиків, пов'язаних із кредитуванням фізичних осіб. Інтенсифікація даних ризиків відбулася як для кредиторів, так і для позичальників. З огляду на зазначене особливо важливо з'ясувати основні ризики з якими стикаються у процесі банківського споживчого кредитування як кредитори, так і позичальники та окреслити можливі шляхи їх пом'якшення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним та практичним аспектам банківського споживчого кредитування приділяється значна увага у працях українських та зарубіжних вчених та практиків. Серед вітчизняних науковців, що вивчали питання банківського кредитування та, зокрема, споживчого, варто відзначити праці Н. Версаль [3, 2], В. Міщенко, С. Науменкової [9], Н. Приказюк [26], О. Шпатель-Юхти [30] тощо. Не залишаються поза увагою й дослідження ризиків, які супроводжують дані процеси. При цьому,

основна увага приділяється саме ризикам кредиторів, в той час як з позиції споживачів питання залишається не достатньо розкритим. Більшою мірою до цієї проблематики прикута увага Національного банку України, який опікується питанням захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема й кредитних [7, 8, 19]. Таким чином, наразі особливої уваги потребує дослідження банківського споживчого кредитування під час активної фази воєнних дій на території України та впливу даного періоду на інтенсифікацію ризиків контрагентів у процесі споживчого кредитування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в узагальненні тенденцій у сфері банківського споживчого кредитування в Україні та виявленні ризиків, які інтенсифікуються в умовах війни, а також розробці практичних рекомендацій щодо їх пом'якшення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна практика кредитування в Україні свідчить про те, що споживчі кредити користуються великою популярністю серед населення. Протягом останніх років частка кредиту такого типу в Україні становила, в середньому, одну п'яту загального кредитного портфеля банківських установ, хоча за останні три роки вона дещо

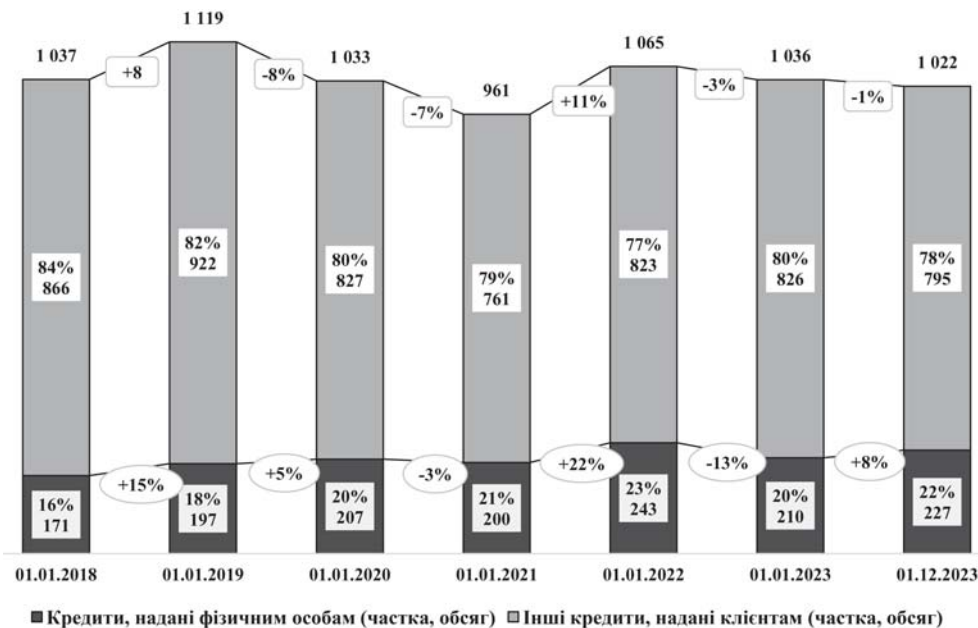

Рис. 1. Динаміка банківських кредитів та частка кредитів, наданих фізичним особам у 2018–2023* рр., млн грн

* Дані за 2023 р. наведені станом на 01.01.2024 р.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними НБУ [12].

Таблиця 1. Середньозважені річні відсоткові ставки за споживчими кредитами у гривні банків України у 2018–2023 рр., %

Період	2018	2019	2020	2021	2022	2023		
						січ.23	чер.23	гру.23
Річна ставка, %	31,3	32,6	32,4	30,2	27,0	29,8	28,8	27,8

Джерело: складено авторами за даними НБУ [1].

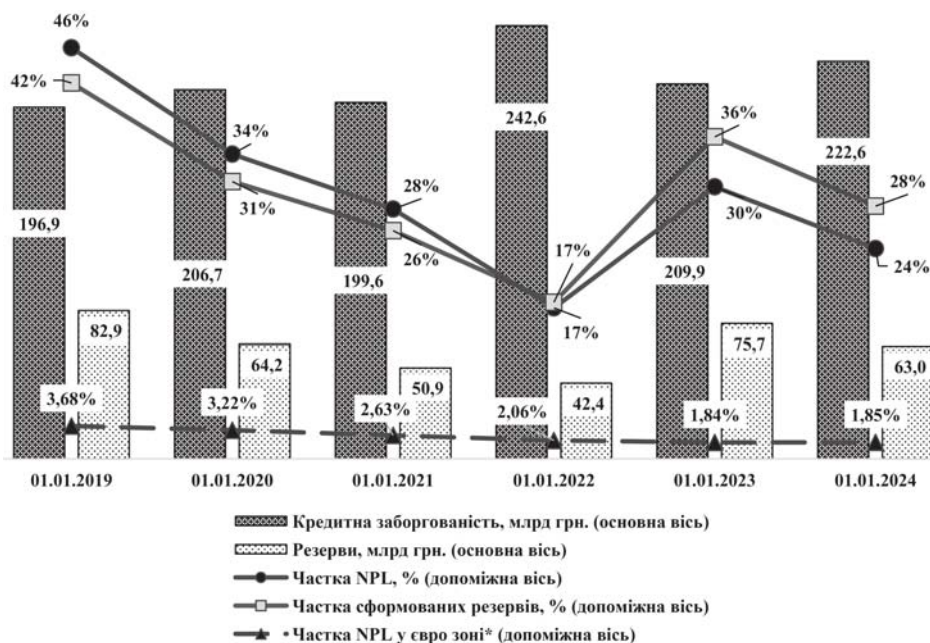

Рис. 2. Якість банківського кредитного портфеля фізичних осіб в Україні у 2018–2024 рр.

* Дані щодо частки NPL у євро зоні за 2023 р. наведені станом на 30.06.2023 р.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [34, 12].

збільшилася (рис. 1). Поряд з цим у досліджуваному періоді простежувався більш активний приріст обсягу споживчих кредитів, аніж збільшення кредитного портфелю банків в цілому. Однак, війна, безперечно, зробила свій вплив на загальні тренди розвитку, зокрема, зменшивши обсяги кредитування на кілька кварталів підряд.

Як зазначалося вище, з початком повномасштабного вторгнення відбулося значне зниження попиту населення на кредити й, відтак, простежувалися зміни основних характеристик кредиту. Таким чином, спостерігалось зменшення загального рівня відсоткових ставок за кредитами (до 22,1% у середині 2023 року)

(табл. 1). Однак, відновлення активності діяльності банківських установ та відновлення кредитування в другій половині 2023 року привело й до поступового повернення ставок до довоєнного рівня, хоча вони й досі не досягнули його.

Особливо важливою характеристикою споживчого кредиту, як і будь якого кредиту загалом, є його поверненість. Однак, в сучасних умовах банки стикаються з проблемою неналежного дотримання даної умови надання кредиту (принципу кредитування). Як наслідок, виникають проблеми, що пов'язані з ризиковістю їхнього кредитного портфеля.

Наскільки ризиковим є кредитний портфель банку та в цілому про надійність фінансової установи свідчить рівень непрацюючих кредитів (також — NPL) фізичних осіб. Його тренд змінив свій напрямок із поступового спадання на різке збільшення на початку 2022 року в наслідок повномасштабного вторгнення. Тобто навіть криза, пов'язана із COVID-19 не викликала такої негативної тенденції.

Частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі фізичних осіб збільшилася протягом 2022 року практично у 1,8 разів. Резерви, які формуються банками для покриття проблемної заборгованості, теж зросли — майже на 80% у грошовому вимірі, однак у відносному — більше, ніж у 2 рази, що пов'язано із зменшенням загального обсягу кредитування фізичних осіб (рис. 2).

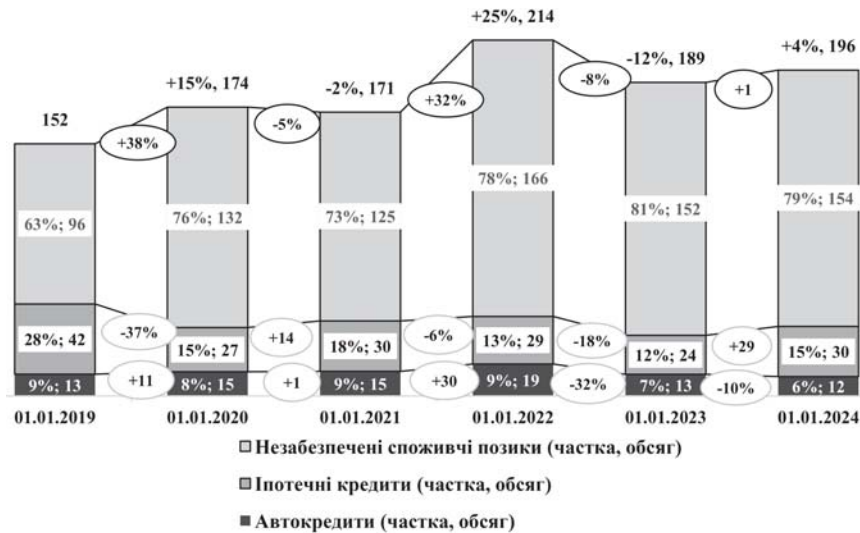

Рис. 3. Обсяг, структура та динаміка споживчих кредитів банків України у 2019—2024* рр., млн грн

* Дані наведені на початок періоду.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними НБУ [12].

Попри зазначене, такий тип послуг залишається надзвичайно привабливим, як для Oferentів, так і для споживачів. В цілому, відновлення кредитування — одна з головних тенденцій, що прослідковувалася останнім часом. Роздрібне кредитування зростало передусім завдяки відновленню карткового кредитування [11]. Також з 2022 року на 5% росли обсяги іпотечних кредитів, що відбулося завдяки державній підтримці, а саме видачі позик за програмою "єОселя" [8, 10, 19] (рис. 3). Тобто, активізація даного сектору кредитування припала саме на кризовий етап.

Варто зазначити, що суттєвим каталізатором роздрібного кредитування стало також послаблення кредитних стандартів, пов'язаних із кредитуванням населення. Однак такий крок "підсилив" деякі ризики. В цілому, відповідно до результатів опитування про умови банківського кредитування, проведеного Національним банком України (НБУ, Регулятор) у 2023 році, оптимістичні очікування щодо відновлення кредитування, простежуватимуться і в наступному році [13].

Таким чином, повномасштабне вторгнення здійснило негативний вплив на ринок банківського кредитування. Від таких шоків станів відбулася різка активізація ризиків, притаманних тій чи іншій галузі. Стосовно ризиків споживчого кредитування, їх варто розглядати з точки зору надавачів такої послуги та з точки зору споживачів (рис. 4).

Основні ризики споживчого кредитування для Oferentів умовно можна поділити на три види. По перше, це ризик недоотримання доходу у зв'язку із достроковим виконанням боржником своїх зобов'язань. По друге, ризик повного або часткового невиконання боржником своїх зобов'язань. По третє, операційний ризик, який в першу чергу може бути зумовлений неумисним або недбалим ставленням персоналу до своїх професійних обов'язків перед клієнтами у процесі споживчого кредитування.

Однак, загальне погіршення економічного стану, спричинене війною, відобразилося в інтенсифікації саме

Рис. 4. Основні ризики головних суб'єктів споживчого кредитування

Джерело: розроблено та побудовано авторами.

кредитного ризику. За даними Національного банку України, кредитний ризик за останні роки став лідером серед усіх ризиків, на які наражаються українські банки. Незважаючи на деякі позитивні зміни в частині непрацюючих кредитів, про що зазначалося вище, "дефолти споживчих кредитів ще дещо перевищують довоєнні показники" [8].

Таким чином, банки мають приділяти підвищену увагу, кредитуючи населення. У період воєнного стану оференти повинні ще більш критично оцінювати рівень кредитної спроможності потенційних позичальників і загальне боргове навантаження для оцінки ризиків неповернення позик. Адже, як показує практика, послаблення кредитних вимог призводить до негативних наслідків.

Особлива увага має приділятися незабезпеченим кредитам, обсяги яких зростають й наразі перевищують 80% у структурі роздрібного кредитування [8]. Таким оферентам варто диверсифікувати свої кредитні портфелі, аби зменшити залежність від конкретного сегменту та попередити можливі ризики. Особливо важливим є дотримання цього принципу й у період нарощення кредитного портфелю, що прогнозується у 2024 році. Такої практики диверсифікації кредитного портфеля дотримуються й іноземні банки. Так, група BNP Paribas при управлінні кредитним ризиком значну увагу звертає саме на ризик концентрації. Якщо якась певна галузь / регіон / сегмент перевищує 5—10% планованого обсягу чистого кредитного портфеля, тоді даний сегмент вважається надмірно концентрованим. Відповідно, інструменти лімітування є основними в діяльності управління кредитними ризиками [31].

Не варто також нехтувати кредитними стандартами, адже бажання "охопити більше споживачів" та утримати конкурентну перевагу на ринку подібних послуг, через послаблення кредитних вимог, стають причиною зростання непрацюючих кредитів. Наприклад, АТ КБ "ПриватБанк", який сконцентрований на споживчих кредитах, у тому числі незабезпечених, регулярно здійснює моніторинг фінансового стану позичальника та оцінку забезпечення кредиту, що ґрунтується на даних про надходження коштів на рахунок клієнта та іншій звітності, яку він надав установі [17]. В той же час, АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК" окрім цього для портфельної оцінки ризику використовує складні математичні моделі, що базуються на історичних даних, тривалостях економічного циклу та макро-факторах [18]. Обидва банки мають статус "системно-важливого банку", тому значення нормативів Н7 та Н9 для них є спеціальними — не більше 20%, тоді як для більшості комерційних банків — не більше 25%. Значення нормативів дотримуються даними банками [18].

Крім того, банкам варто проводити гнучкі реструктуризації позик боржників з метою їх підтримки та контролю над зростанням рівня непрацюючих кредитів. Саме на цьому кроці наголошує Регулятор [29].

Окрім потенційних небезпек, з якими стикаються оференти у процесі споживчого кредитування, в зоні ризику також знаходяться споживачі таких кредитних послуг. Наприклад, позичальники не завжди можуть отримати бажану суму кредиту. Інколи бувають випадки відмови банком у видачі позики. Більшість таких ситуацій пояснюється відповідними результатами проведе-

ного кредитного скорингу клієнта та аналізу його кредитної історії.

Розглядаючи ризики позичальників-споживачів кредитів, особливу увагу варто приділити ризикам, які є наслідками низького рівня їх фінансової грамотності. Такі ризики особливо інтенсифікуються в шокових умовах. Незважаючи на те, що останніми роками індекс фінансової грамотності України демонструє позитивну динаміку [28], залишається досить значна кількість споживачів фінансових послуг, яка досі не володіє необхідною інформацією, аби бути відповідальним позичальником та будувати хорошу кредитну історію [6].

В контексті зазначеного варто звернути увагу на ризик "непрозорих умов кредитування", тобто недоотримання або ж отримання інформації не в повному обсязі на різних етапах кредитування, у тому числі переддоговірному, що тягне за собою низку інших негативних наслідків та підсилює інші ризики споживача. Такий ризик може бути наслідком суб'єктивного фактора (наприклад, недостатньої компетентності працівників банку або ж їх недобросовісності) або недотримання надавачем фінансової послуги вимог регулятора.

Частково пов'язаний із попереднім ризиком ризик "боргового ярма", коли позичальник стикається з труднощами повернення кредитів й, як наслідок, послуга споживчого кредитування не лише не приносить користь споживачеві, а й призводить до негативних наслідків. Такий ризик особливо інтенсифікується через незнання реальної вартості кредиту або ж надмірне кредитування позичальника.

Варто зазначити, що задля запобігання реалізації окреслених ризиків регулятором з вересня 2020 року були введені в дію вимоги, що стосуються розкриття банками вичерпної інформації про послуги та їх повну вартість для клієнтів. На сайтах банків також повинні бути розміщені калькулятори для того, аби потенційні позичальники змогли обрахувати відповідні витрати за користування споживчим кредитом. Окрім цього, клієнти повинні мати доступ до завантаження файлів з повною інформацією щодо усіх характеристик кредиту, а також до попереднього ознайомлення зі стандартним кредитним договором [21—25].

Варто зазначити, що за останні роки здійснювався ряд перевірок банківських установ на дотримання прийнятих вимог. Зокрема, одне із останніх досліджень, проведене USAID у вересні 2021 року, відповідно до якого здійснено моніторинг практик споживчого кредитування та дотримання фінансовими установами положень Закону України "Про споживче кредитування" [25, 28]. Результати дослідження показали, що вимоги дотримані, переважно, більш формально, а вирішення проблеми із захистом прав споживачів на ринку споживчого кредитування на той час хоч мало деякий прогрес, проте він був мінімальним.

Однак, у зв'язку із браком нових досліджень, було проведено дослідження на предмет розкриття вичерпної інформації банками щодо споживчого кредитування. У вибірку потрапили 6 банків, які за даними НБУ є лідерами за обсягом кредитування фізичних осіб (АТ КБ "ПриватБанк", АТ "Ощадбанк", АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК", АТ "ПУМБ", АТ "СЕНС БАНК", АТ "ОТП БАНК"). Дослідження передбачало моніторинг сайтів обраних

Таблиця 2. Результати дослідження вебсайтів банків-лідерів кредитування фізичних осіб на предмет розкриття інформації банками щодо споживчого кредитування

Тип інформації	Банківські установи					
	ПриватБанк	Ощадбанк	УНІВЕРСАЛ БАНК*	ПУМБ	СЕНС БАНК	ОТП БАНК
Реальна річна ставка за кредитом	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Додатково оплачувані послуги та їхня вартість	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Строк кредиту та періодичність погашення	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Орієнтовна вартість кредиту	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Попередження про наслідки у випадку порушення умов	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Калькулятор	Доступний	Доступний	Доступний	Доступний Excel формат для деяких продуктів	Excel формат	Доступний
Файли із повною інформацією та стандарт. кредитний договір (КД)	Наявні	Наявні	Відсутній КД	Відсутній КД**	Наявні	Наявні

*Проект "Монобанк".

**На сайті банку у розділі "Файли для завантаження" доступний документ "Загальні умови договорів кредитування, відкриття та ведення рахунків".

Джерело: складено авторами за даними [5, 14, 15, 17, 18, 16].

банків на предмет наявності наступної інформації, визначеної законодавством України:

- реальної річної ставки за кредитами;
- додатково сплачуваних позичальником послуг та зазначення їхньої вартості;
- строку кредиту та періодичність його погашення із зазначенням способу;
- орієнтовної загальної вартості кредиту для позичальника;
- попереджень про можливі наслідки/санкції у випадку прострочення виплат за кредитом;
- калькулятора для повного обрахунку потенційних витрат;
- файлів з повною інформацією щодо усіх характеристик кредиту та стандартного кредитного договору із можливістю завантаження [23].

Аналізуючи вебсайти банків, було виявлено¹, що не всі фінансові установи оприлюднили відповідні документи, що дають можливості клієнтам передчасно ознайомитися з умовами кредиту (табл. 2). Зокрема, банки ПУМБ, СЕНС, ОТП та Монобанк (який "відповідає" за усе споживче кредитування АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК") на сторінках із кредитними пропозиціями не розмістили типових договорів, а лише паспорт продукту і/або файл із кредитною пропозицією. У вищезазначеному дослідженні USAID стверджувалося, що під час їх дослідження, було неодноразово зазначено невідповідність умов, що наведені у паспорті продукту / пропозиції із тими, що пізніше надавалися у кредитному договорі клієнту.

Результати дослідження вебсайтів банків, що потрапили у вибірку, засвідчили, що банки так чи інакше зазначали усю необхідну інформацію із орієнтовною вартістю додаткових послуг. Однак, споживачам все ж варто детально вивчати стандартні кредитні договори та звертати увагу на додаткові платні послуги, можливо саме вони будуть вирішальними при виборі банку.

У той же час, важливо відзначити, що кредитні калькулятори хоча й були заявлені на всіх сторінках із кредитними продуктами досліджуваних банків, проте форма деяких з них ускладнювала процес їх використання. Наприклад, на вебсайтах деяких досліджуваних банків (ПУМБ, СЕНС БАНК) кредитні калькулятори представляли собою ексель-файли із "вбудованими" формулами для розрахунку. Однак, варто наголосити, що вимога щодо розміщення кредитних калькуляторів поряд з інформацією про кредитний продукт була зумовлена необхідністю розкрити реальну вартість такої послуги для споживача та спростити процес її обрахунку задля уникнення в подальшому "неправильних фінансових рішень". Але окреслений вище підхід до форми кредитного калькулятора, на наш погляд, не повною мірою дозволить вирішити поставлене завдання. Адже, з одного боку, користування опцією в такій формі ускладнюється необхідністю наявності певних технічних засобів, а з іншого — візуальне несприйняття можливості провести розрахунки залишить поза увагою необізнаного споживача. Тобто, чимало клієнтів зможуть скористуватися даним інструментом лише з допомогою банківського консультанта або іншої сторонньої особи.

¹ Наведені результати отримані під час проведення дослідження у період з грудня 2023 по січень 2024 р.

Загалом, проведе дослідження свідчить про значний прогрес українських банків в питанні розкриття інформації на переддоговірному етапі, однак не всі установи у повній мірі дотримуються вимог, встановлених Регулятором. Тому варто звернути увагу на наявні прогалини та додати необхідну інформацію або ж покращити формат її подання для підвищення рівня доступності інформації про споживчий кредит.

Розглядаючи ризики споживчого кредитування для споживачів такої послуги, не можливо залишити поза увагою ризик психологічного тиску. Такий ризик виникає при діяльності колекторських компаній під час урегулювання простроченої заборгованості [7]. Варто зазначити, що на сьогодні вживається низка заходів задля мінімізації тиску колекторів та уникнення неетичної поведінки, однак попри це й надалі виявляються порушення. В такому випадку споживачам, права яких порушено, обов'язково варто зафіксувати порушення прав та звернутися зі скаргою до керівництва даної установи. За умов відсутності позитивного результату — до Національного банку України. Адже звернення споживачів фінансових послуг до Регулятора є одним із основних джерел інформації про можливі порушення, відповідно до яких НБУ може вживати заходи впливу щодо фінансової установи.

Не менш актуальним є ризик нав'язування фінансової послуги, про що свідчать результати звіту Національного банку України "Про роботу зі зверненнями, запитами на публічну інформацію та огляд практики застосування законодавства з питань захисту прав споживачів фінансових послуг". Тобто при зверненні клієнтів до банку з метою отримання кредиту співробітники наполягають на необхідності отримання додаткових продуктів банку (наприклад, страхових послуг тощо) [7]. Поряд з цим, клієнт банку може отримати продукт, який повністю або частково не відповідає його реальним потребам. Такий ризик актуалізується, як за умов недостатньої фінансової обізнаності клієнта, так і за умов активного продажу в банку, або ж відсутності персоналіфікованого підходу у виборі продуктів тощо.

Крім зазначеного, користуючись споживчими кредитами, клієнти банку наражаються на "ризик негативної кредитної історії", що може бути результатом не лише неналежного фінансового стану, а й незнання або ж не розуміння своїх обов'язків чи неправильного тлумачення категорій та умов їх застосування (наприклад, умови настання кредитних канікул) й у майбутньому може спричинити неможливість отримання кредитної послуги у надійного та чесного кредитора, за доступною ціною. Саме окреслена вище причина підсилила такий ризик на початковому етапі повномасштабного вторгнення.

Аби мінімізувати зазначені ризики споживача оферентам варто дотримуватися політики відповідального кредитування, яка включає в себе низку заходів та дій, спрямованих на забезпечення етичної та відповідальної взаємодії з клієнтами. Наприклад, група BNP Paribas (до складу якої входить компанія, що є лідером у сфері споживчого кредитування в Європі) впроваджує практику відповідального кредитування у країнах, де вони присутні, у тому числі й в Україні (АТ "УКРСИББАНК"). Так, група у даній політиці зосереджується на наступному:

1) установи повинні дотримуватися принципу "повного та доступного інформування клієнтів про кредитні

продукти", тобто надавати чітку та зрозумілу інформацію щодо всіх аспектів кредитного продукту, а також забезпечувати доступність та публікацію всіх умов кредитних продуктів на вебсайтах банку та у рекламі;

2) банки мають відмовляти клієнтам, які не будуть мати змоги повністю погасити позику без негативних наслідків для свого фінансового становища;

3) установам рекомендується надавати корисні та практичні поради клієнтам з питань ефективного управління особистими фінансами, уникнення надмірної заборгованості та розуміння користі від споживчих кредитів тощо [4, 32, 37].

Також на сьогодні Національним банком України проводиться низка заходів та кампаній задля підвищення рівня фінансової грамотності населення. Однак аби зменшити ймовірність реалізації ризиків, зумовлених низьким рівнем фінансової грамотності населення, має бути злагоджена робота цілого кола стейкхолдерів. Зокрема до просвітницьких заходів активно мають долучатися й банки. З одного боку, це сприятиме підвищенню рівня фінансової грамотності споживачів, а з іншого — дозволить банкам на крок наблизитися до впровадження вимог ESG у свою діяльність. В контексті зазначеного вдалою є практика європейських банків, зокрема вище згаданої групи BNP Paribas, OTP Group, Raiffeisen Bank International і тд. Згадані установи у своїй діяльності підтримують Цілі сталого розвитку, створюють легкий доступ до банківських послуг усім без виключення групам населення ("Банки без бар'єрів"), а також сприяють розвитку фінансової грамотності. Крім того, BNP Paribas акцентує увагу позичальника на тому, що слід ретельно обирати банка-посередника, проаналізувавши пропозиції на ринку на предмет розкриття усієї необхідної інформації та умов кредитування, враховуючи репутацію банку тощо [32, 33, 35, 36]. Позитивні зрушення в окресленому питанні мають і українські банки. Прикладом слугує Бізнес-Школа "ЮніорБанк" від Приват Банку, освітній простір для студентів від Банку "Південний" тощо [20, 27].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Споживче кредитування має неабиякий вплив на розвиток банківської системи та суспільства загалом, оскільки за рахунок нього населення може задовольнити свої нагальні потреби, тим самим активізуючи виробництво. Повномасштабна війна негативно вплинула на стан споживчого кредитування в Україні, зокрема його обсяг зменшився, а рівень NPL повернувся на докризові показники. Таким чином, рівень незабезпечених позик є досить високим. Поряд з цим, іпотечне кредитування за останні два роки показало непоганий приріст, на що безпосередньо вплинула державна підтримка. Відтак, банки та Регулятор продовжують стабільно виконувати свою роботу й, зокрема, перші відповідно до збільшення рівня NPL нарастили й резерви.

Відповідно, такий шоківий стан призвів до надмірної активізації ризиків, притаманних споживчому кредитуванню, як для кредиторів, так і для позичальників. Для перших найбільше інтенсифікувалися наступні ризики: кредитний, операційний, ризик дострокового погашен-

ня позики, повного або часткового невиконання боржником своїх зобов'язань тощо. Тому, банкам варто ще більш критично оцінювати рівень кредитної спроможності потенційних позичальників і загальне боргове навантаження для оцінки ризиків неповернення позик. Окрім цього, як показав український та зарубіжний досвід, важливим є створення резервів, диверсифікація, лімітування, моніторинг основних показників, реструктуризації позик, на чому також наголошує й НБУ.

В свою чергу позичальники, у процесі споживчого кредитування наражаються на такі ризики, як ризик неотримання бажаної суми кредиту, ризик непрозорих умов кредитування та психологічного тиску, ризик боргового ярма та погіршення кредитної історії і т. д. При цьому, значною мірою ризики споживачів, з якими вони стикаються в сучасних умовах, підсилюються й низьким рівнем фінансової грамотності. З'ясовано, що впродовж останніх років НБУ впроваджено низку заходів та законодавчих вимог, покликаних діяти "на випередження" щодо окреслених вище ризиків. Однак, як свідчить практика, незважаючи на те, що загалом, формально банки дотримуються встановлених вимог, й досі існують певні труднощі, пов'язані, наприклад, з доступністю інформації на сайтах банках, що ускладнює або ж обмежує процедуру проведення об'єктивної порівняльної оцінки пропозицій на ринку. Відповідно, Регулятору варто посилити моніторинг вебсайтів банків та відповідальність за порушення встановлених законодавчих вимог. Також, досвід зарубіжних банківських установ свідчить про важливість впровадження та поширення принципів відповідального кредитування, що допоможе зменшити ймовірність реалізації низки ризиків.

Література:

1. Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України (без урахування овердрафту). Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.
2. Версаль Н. І., Дорошенко Т. В. Теорія кредиту: навч. посіб. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. 483 с.
3. Версаль Н., Прилепа А. LTV як макропруденційний інструмент гальмування бумів у кредитуванні домогосподарств. Проблеми системного підходу в економіці. 2022. № 1 (87). URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-1-8>.
4. Відповідальне кредитування | UKRSIBBANK. UKRSIBBANK BNP Paribas Group. URL: <https://ukrsibbank.com/services/private-individuals/responsible-lending/>.
5. Головна сторінка | Ощадбанк. Ощадбанк. URL: <https://oschaws.com/>.
6. Дослідження IFC: покращення фінансової грамотності може допомогти розширити доступ до формальних фінансових послуг в Україні. IFC: World Finance Corporation. URL: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=26438>.
7. Захист прав споживачів фінансових послуг. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ZG_2023-Q3.pdf?v=7.
8. Звіт про фінансову стабільність, грудень 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku>.
9. Міщенко В. І., Наumenкова С. В. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наукових досліджень. Національний банк України: Знання, 2011. 504 с.
10. Національний банк продовжує поступове відновлення "довоєнних" вимог до банків. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjuye-postupove-vidnovlennya-dovoyennih-vimog-do-bankiv>.
11. Огляд банківського сектору, листопад 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-listopad-2023-roku>.
12. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих кредитів. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.
13. Опитування про умови банківського кредитування, III квартал 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/opituvannya-pro-umovi-bankivskogo-kredituvannya-iii-kvartal-2023-roku>.
14. Офіційний сайт Sense Bank. Sense Bank. URL: <https://sensebank.ua/>.
15. Офіційний сайт АТ "ОТП Банк". ОТП Банк. URL: <https://www.otpbank.com.ua/>.
16. Офіційний сайт АТ Банк ПУМБ. Банк ПУМБ. URL: <https://www.pumb.ua/>.
17. Офіційний сайт АТ КБ "ПриватБанк". ПриватБанк. URL: <https://privatbank.ua/>.
18. Офіційний сайт АТ "Універсал Банк". АТ "Універсал Банк" — Партнер сьогодні. Партнер назавжди. URL: <https://www.universalbank.com.ua/>.
19. Пишний А. Відновлення кредитування, приплив коштів та 42 млрд грн прибутку. Голова НБУ Андрій Пишний про три тренди банківського сектору України у III кварталі 2023 року — Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/money/vidnovlennya-kredituvannya-pripliv-koshtiv-ta-42-mlrd-grn-pributku-golova-nbu-andriy-pishniy-pro-tri-trendi-bankivskogo-sektoru-ukraini-u-iii-kvartali-2023-roku-21112023-17411>.
20. Приват Банк. Бізнес-школа "ЮніорБанк". URL: <https://juniorbank.com.ua/>.
21. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Нац. банку України від 28.12.2022 р. № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0252500-22#Text>.
22. Про затвердження Змін до Положення про інформаційне забезпечення банками клієнтів щодо банківських та інших фінансових послуг: Постанова Нац. банку України від 18.10.2023 р. № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-23#Text>.
23. Про затвердження Положення про інформаційне забезпечення банками клієнтів щодо банківських та інших фінансових послуг: Постанова Нац. банку України від 28.11.2019 р. № 141: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0141500-19#Text>.
24. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова від 11.06.2018 р. № 64. Правління Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku>.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text.

25. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19/conv#n83>.

26. Ринок фінансових послуг: підручник / Приказюк Н.В., Лютий І.О., Пікус Р.В., Рожко О.Д. та ін.; за ред. Н.В. Приказюк: К.: ФОП Ямчинський О.В., 2019. 757 с.

27. Розвиток економічної освіти під час війни. Банк "Південний". URL: <https://bank.com.ua/news/rozvitok-ekonomichnoyi-osviti-pid-chas-viyni-bank-pivdenniy-v-7121>.

28. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. USAID. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=6.

29. Фінансовим установам рекомендовано пропонувати клієнтам-споживачам реструктуризацію заборгованості за споживчим кредитом або кредитні канікули. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansovim-ustanovam-rekomendovano-proponuvati-kliientam-spojivcham-restrukturizatsiyu-zaborgovanosti-za-spojivchim-kreditom-abo-kreditni-kanikuli>.

30. Шпанель-Юхта О. Особливості банківського кредитування в умовах війни. Економіка та суспільство. 2022. № 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-96>.

31. BNP PARIBASS 2022 REPORTING. BNP PARIBASS. URL: https://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf.

32. CSR i Zrownowazony Rozwoj. BNP. URL: <https://www.bnpparibas.pl/csr>.

33. Dynamic framework for strategic forecasting of the bank consumer loan market: Evidence from Ukraine / A. Kaminskyi et al. Banks and Bank Systems. 2023. Vol. 18, no. 3. P. 87—100. URL: [https://doi.org/10.21511/bbs.18\(3\).2023.08](https://doi.org/10.21511/bbs.18(3).2023.08).

34. Non-performing loans ratio EU 2022 | Statista. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1122984/non-performing-bank-loans-in-europe/>.

35. Sustainability & ESG. Raiffeisen Bank International AG. URL: <https://www.rbinternational.com/en/raiffeisen/sustainability-esg.html>.

36. Sustainable Finance Framework. OTP BANK. URL: https://www.otpbank.hu/static/portal/sw/file/Sustainable_Finance_Framework_ENG_20220524.pdf.

37. The importance of responsible retail finance. URL: <https://www.bnpparibas-pf.co.uk/news/the-importance-of-responsible-retail-finance> (дата звернення: 28.01.2024).

References:

1. The official site of National Bank of Ukraine (2024), "Cost of loans based on data from the statistical reporting of Ukrainian banks (excluding overdraft)", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>, (Accessed 18 January 2024).

2. Versal N. I. and Doroshenko T. V. (2007), *Teoriia kredytu: navch. posib* [Theory of credit], Vyd. dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", Kyiv, Ukraine.

3. Versal N. I. and Prylepa A. (2022), "LTV as a macroprudential tool for curbing booms in household lending",

Problems of systemic approach in the economy [Online], vol. 1 (87), pp. 54—62. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-1-8>

4. The official site of UKRSIBBANK BNP Paribas Group (2024), "Responsible lending", available at: <https://ukrsibbank.com/services/private-individuals/responsible-lending/> (Accessed 27 January 2024).

5. The official site of Oshchadbank (2024), available at: <https://oschaws.com/> (Accessed 27 January 2024).

6. IFC: World Finance Corporation (2024), "IFC Study: Improving Financial Literacy Can Help Expand Access to Formal Financial Services in Ukraine", available at: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=26438> (Accessed 23 January 2024).

7. The official site of National Bank of Ukraine (2024), "Protection of the rights of consumers of financial services", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ZG_2023-Q3.pdf?v=7 (Accessed 26 January 2024).

8. The official site of National Bank of Ukraine (2024), "Financial Stability Report, December 2023", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku> (Accessed 29 January 2024).

9. Mischenko V. I. and Naumenkova S. V. (2011), *Bankivs'ka entsyklopediia* [Banking encyclopedia], Tsentr naukovykh doslidzen'. Natsional'nyj bank Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

10. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "The National Bank continues the gradual restoration of "pre-war" requirements for banks", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjuye-postupove-vidnovlennya-dovoyennih-vimog-dobankiv> (Accessed 28 November 2023).

11. National Bank of Ukraine (2023), "Banking Sector Review, November 2023", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-listopad-2023-roku> (Accessed 20 November 2023).

12. The official site of National Bank of Ukraine (2024), "Supervisory Data. The amount of credit operations and the rate of non-performing exposures", available at: <https://bank.gov.ua/en/statistic/supervision-statistics> <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjuye-postupove-vidnovlennya-dovoyennih-vimog-dobankiv> (Accessed 18 January 2024).

13. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "Bank Lending Survey, Q3 2023", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/opituvannya-pro-umovi-bankivskogo-kredituvannya-iii-kvartal-2023-roku> (Accessed 28 November 2023).

14. The official site of Sense Bank (2024), available at: <https://sensebank.ua/> (Accessed 28 January 2024).

15. The official site of OTP Bank (2024), available at: <https://www.otpbank.com.ua/> (Accessed 28 January 2024).

16. The official site of PUMB Bank (2024), available at: <https://www.pumb.ua/> (Accessed 28 January 2024).

17. The official site of PryvatBank (2024), available at: <https://privatbank.ua/> (Accessed 28 January 2024).

18. The official site of Universal Bank (2024), available at: <https://www.universalbank.com.ua/> (Accessed 28 January 2024).

19. Forbes UA (2023), "Pyshnyi A. Recovery of lending, inflow of funds and UAH 42 billion in profit. Head of the National Bank of Ukraine Andriy Pishnyi on three trends of the banking sector of Ukraine in the 3rd quarter of 2023", available at: <https://forbes.ua/money/vidnovlennya-kredituvannya-pripliv-koshtiv-ta-42-mlrd-grn-pributku-golova-nbu-andriy-pishnyi-pro-tri-trendi-bankivskogo-sektoru-ukraini-u-iii-kvartali-2023-roku-21112023-17411> (Accessed 29 November 2023).

20. The official site of PryvatBank (2024), "Business school "JuniorBank", available at: <https://junior-bank.com.ua/> (Accessed 20 January 2024).

21. Board of directors of the National bank of Ukraine (2022), Decree "On making changes to some normative legal acts of the National Bank of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0252500-22#Text> (Accessed 28 January 2024).

22. Board of directors of the National bank of Ukraine (2023), Decree "On the approval of the Amendments to the Regulation on the provision of information by banks to customers regarding banking and other financial services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-23#Text> (Accessed 28 January 2024).

23. Board of directors of the National bank of Ukraine (2019), Decree "On the approval of the Regulation on information provision by banks to clients regarding banking and other financial services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0141500-19#Text> (Accessed 28 January 2024).

24. Board of directors of the National bank of Ukraine (2018), Decree "On the approval of the Regulation on the organization of the risk management system in Ukrainian banks and banking groups", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> (Accessed 28 January 2024).

25. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On consumer lending", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19/conv#n83> (Accessed 27 November 2023).

26. Prykazyuk N.V., Lyutyl.O., Pikus R.V. and Rozhko O.D. (2019), Rynok finansovykh posluh: pidruchnyk [Market of financial services: a textbook], FOP Yamchynskyi O.V., Kyiv, Ukraine.

27. The official site of Bank Pivdennyj (2024), "Development of economic education during the war", available at: <https://bank.com.ua/news/rozvitok-ekonomichnoyi-osviti-pid-chas-viyni-bank-pivdennyj-v-7121> (Accessed 26 January 2024).

28. USAID (2021), "Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=6 (Accessed 25 January 2024).

29. The official site of National Bank of Ukraine (2022), "Financial institutions are recommended to offer consumer credit debt restructuring or credit holidays to consumer clients", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansovim-ustanovam-rekomendovano-proponuvati-kliyentam-spojivcham-restrukturizatsiyu-zaborgovanosti-za-spojivchim-kreditom-abo-kreditni-kanikuli> (Accessed 27 November 2023).

30. Shpanel-Yukhta O. (2022), "Peculiarities of bank lending in wartime conditions", Economy and society [Online], No. 45, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-96> (Accessed 20 November 2023).

31. The official site of BNP Paribas (2022), "BNP PARIBASS 2022 REPORTING", available at: https://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 22 January 2024).

32. The official site of BNP Paribas (2023), "CSR and Sustainable Development", available at: https://www.bnpparibas.pl/csrhttps://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 23 January 2024).

33. Kaminskyi. A. (2023), "Dynamic framework for strategic forecasting of the bank consumer loan market: Evidence from Ukraine", Banks and Bank Systems [Online], vol. 18, no. 3. p. 87—100). [https://doi.org/10.21511/bbs.18\(3\).2023.08](https://doi.org/10.21511/bbs.18(3).2023.08)

34. The official site of Statista (2022), "Non-performing loans ratio EU 2022", available at: <https://www.statista.com/statistics/1122984/non-performing-bank-loans-in-europe/>https://www.bnpparibas.pl/csrhttps://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 19 January 2024).

35. The official site of Raiffeisen Bank International AG (2024), "Sustainability & ESG", available at: https://www.rbinternational.com/en/raiffeisen/sustainability-esg.htmlhttps://www.bnpparibas.pl/csrhttps://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 28 January 2024).

36. The official site of OTP BANK (2022), "Sustainable Finance Framework", available at: https://www.otpbank.hu/static/portal/sw/file/Sustainable_Finance_Framework_ENG_20220524.pdfhttps://www.bnpparibas.pl/csrhttps://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 24 January 2024).

37. The official site of BNP Paribas (2021), "The importance of responsible retail finance", available at: <https://www.bnpparibas-pf.co.uk/news/the-importance-of-responsible-retail-finance> (Accessed 20 January 2024).

Стаття надійшла до редакції 01.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663